

The gift that keeps on giving

Een onderzoek naar boeken als onderdeel van de Karolingische giftcultuur aan de hand
van brieven van Lupus van Ferrières

Jessica Vogels

S1028054

Datum: 15-03-2023

Bachelorscriptie

Begeleider: Lenneke van Raaij

Aantal woorden: 8853

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Inleiding.....	4
Karolingische Giftcultuur.....	9
De Karolingische Renaissance en boeken.....	16
De uiterlijke kenmerken van boeken als gift.....	20
Conclusie.....	25
Literatuurlijst.....	27
Bijlagen.....	29

Voorwoord

Voor u ligt mijn bachelorscriptie met een onderzoek naar de Karolingische giftcultuur en de positie van boeken hierin. Deze scriptie is geschreven ter afronding van de opleiding Geschiedenis aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Ik heb aan mijn scriptie gewerkt van september 2022 tot en met maart 2023.

Ik ben tot dit onderzoeksonderwerp gekomen door een reeks toevalligheden. Mijn interesse in de Middeleeuwen is in mijn bachelor geheel ongepland ontstaan na een aantal inspirerende colleges van Sven Meeder en ik specialiseerde me gaandeweg de bachelor steeds meer op het Merovingische rijk en het Karolingische rijk. In mijn derde jaar verplaatste mijn focus plots naar Karolingische boeken door een vak dat ik bij mijn minor volgde en waar ik voor het eerst met oude manuscripten in aanraking kwam. Voor u ligt het eindresultaat van dit traject.

Deze bachelorscriptie was natuurlijk niet gelukt zonder de hulp van anderen. Als eerste wil ik graag mijn begeleider Lenneke van Raaij bedanken voor haar suggesties, goede feedback en voor het zorgen dat ik niet constant in die kleine, maar oh zo interessante, details vast kwam te zitten. Haar goede sturing heeft gezorgd voor een mooi eindproduct.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Jessica Vogels

Nijmegen, 15 maart 2023

Inleiding

‘*It is much easier to ask for books than for friendship*’, zo schreef Lupus van Ferrières naar zijn goede vriend Einhard, de biograaf van Karel de Grote.¹ De briefwisseling tussen de twee Karolingische mannen drukte hun liefde voor het geschreven woord duidelijk uit. Een andere brief gaf een enthousiaste Lupus weer die Einhard uitgebreid bedankte voor een boek dat Einhard als verrassing had opgestuurd. Hierop schreef Lupus dat hij hoopte dat God Einhard zal inspireren en dat hij in mei naar Einhard wilde komen om boeken terug te geven.² Deze kleine passage over de gift van Einhard snijdt heel wat aspecten aan van de kenmerkende giftcultuur die in het Karolingische rijk aanwezig was, bijvoorbeeld de koppeling met God en de wederkerigheid van Lupus. Deze giftcultuur en haar weerslag op boeken zullen de focus zijn van deze bachelorscriptie.

Over dit grotere thema van geschenken in de Middeleeuwse samenleving is al veel geschreven. Een belangrijk werk hierin is het artikel *Commerce in the Dark Ages: A Critique of the Evidence* van Philip Grierson, geschreven in 1959. Hierin schreef hij dat giften vooral in een sociale en economische context gezien moesten worden. Giften voegden niet per se iets toe in de samenleving, maar waren vooral een middel om prestige uit te drukken.³ Deze sociaaleconomische focus is te verklaren doordat de academische wereld gedomineerd werd door de beweging van de *Annales*, waarbinnen veel sociaaleconomische geschiedenis geschreven werd.

Deze sociaaleconomische focus is ook terug te zien in andere werken, zoals de teksten van Aaron Gurevich en William Ian Miller. Gurevich schreef een paper over geschenken in het Middeleeuwse Scandinavië. Hij focuste zich op de vraag waarom de ontvanger van de gift een gift terug wilde geven, ook al was er geen duidelijke autoriteit die hem/haar daartoe dwong. Hij concludeerde dat dit te maken had met de mate van geluk die de eigenaar voelde in het verkrijgen van het object.⁴ William Ian Miller zei echter dat giften uitwisselen veel meer een kwestie van autoriteit was, waarin degene die de giften aannam als onderdanig werd gezien en er verwacht werd dat hij/zij mee zou gaan met wat de donor wilde. Hij benadrukte dus vooral het competitieve aspect van de giften uitwisselen.⁵

---

¹ Graydon W. Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières* (Den Haag 1966) 3.

² Het betreft hier brief 4 uit Regenos, *The letters of Lupus of Ferrières* (Den Haag 1966) 6-14.

³ Philip Grierson, ‘Commerce in the Dark Ages: A Critique of the Evidence’, in: *Transactions of the Royal Historical Society* 9 (1959) 123-140.

⁴ A. I. Gurevich, ‘Wealth and Gift-Bestowal among the Ancient Scandinavians’, *Scandinavia* 7 (1968) 126-138.

⁵ William Ian Miller, ‘Gift, Scale, Payment, Raid: Case Studies in the Negotiation and Classification of Exchange in Medieval Iceland’ *Speculum* 61 (1986) 18-50.

Deze auteurs legden dus allebei de nadruk op de sociale implicaties van giften geven en dit is ook de focus van een andere invloedrijke tekst over middeleeuwse giften die is geschreven door George Duby. Hij stelde dat giften in theorie vrijwillig waren, maar in de praktijk vaak verplicht gegeven en aangenomen werden. Hij noemde dit ‘noodzakelijke vrijgevigheid’ (*‘générosités nécessaires’*).⁶ Hij had hierin dus een soortgelijke focus als Gurevich had in zijn werk.

Tegenwoordig is er kritiek op dit sociaaleconomische beeld. Florin Curta onderzocht vroegmiddeleeuwse giften opnieuw. Hij pleitte voor het beschouwen van het geven van giften als een politiek fenomeen, in plaats van een economische strategie of een mechanisme om sociale stabiliteit vast te houden. Het was een machtscategorie en een politieke strategie volgens Curta.⁷ Zijn politieke focus was mogelijk beïnvloed door de ontwikkelingen in de historiografie door de opkomst van de Cambridge School in de jaren 60. Dit was een groep historici die met een politieke invalshoek naar de geschiedenis keek, deze aanpak bleef lange tijd dominant.

Dit onderzoek is een voortzetting van het eerdergenoemde onderzoek naar de giftcultuur. Het doel is om een minder belicht onderdeel van de giftcultuur te onderzoeken, namelijk het boek als gift. In de eerdergenoemde literatuur benoemden de schrijvers dat de giften vooral uit goud/juwelen, land of paarden bestaan. Echter zijn boeken ook een onderdeel binnen de giftcultuur, iets wat door Rosamond McKitterick ook bepleit wordt. In haar werk benadrukt zij de politieke betekenis van het geven van boeken.⁸ Ook de dedicatieminiaturen, verbeeldingen van de giftuitwisseling van het manuscript in kwestie, dragen een functie als gift uit. Met het woord ‘boek’ wordt in deze scriptie een codex bedoeld, want de codex was de meest gangbare vorm in het Karolingische rijk.

Boeken zijn een interessant onderzoeksonderwerp om de huidige stand van het onderzoek verder te brengen. Veel van de eerdergenoemde auteurs focussen zich namelijk in hun onderzoek telkens op één aspect van giften: sociaal, politiek, of cultureel. Boeken vervulden echter ook een intellectuele en religieuze functie, iets wat bij de eerdere giften niet expliciet naar voren is gekomen. Boeken zijn dus een belangrijke toevoeging zijn voor het eerdergenoemde onderzoek.

Om hier onderzoek naar te doen, werkt deze bachelorscriptie met de volgende

---

⁶ George Duby, *The Early Growth of the European Economy: Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century*, trans. Howard B. Clarke (London 1974).

⁷ Florin Curta, ‘Merovingian and Carolingian Gift Giving’, *Speculum*, 81:3 (Juli 2006) 671-699.

⁸ Rosamond McKitterick, *The Carolingians and the written word* (Cambridge 1989).

hoofdvraag: ‘Hoe passen boeken binnen de bredere giftcultuur van de Karolingische samenleving?’. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zijn er deelvragen opgesteld. De eerste deelvraag zal ingaan op de bredere giftcultuur van de Karolingers en ook wordt de discussie over lenen en giften aangesneden. De tweede deelvraag focust zich op de Karolingische Renaissance en hoe dit het belang van boeken voor de samenleving en boeken als gift heeft beïnvloed. De derde deelvraag gaat in op de uiterlijke kenmerken van boeken en wat voor invloed deze hebben gehad op hun betekenis als gift.

Al deze vragen worden bekeken en toegelicht aan de hand van de brieven van Lupus van Ferrières. Ter ondersteuning van dit bronmateriaal zal er ook gebruik gemaakt worden van de brieven van Alcuin. Dit is gedaan zodat Lupus beter in zijn context gezet kan worden. Lupus sneed namelijk meermaals het lenen van boeken aan en dit kwam in de tijd van Alcuin bijna niet voor. De discussie van lenen en geven kan door middel van dit extra bronmateriaal worden geïllustreerd. Daarnaast is de aanvulling van Alcuin een belangrijke toevoeging door het feit dat Lupus slechts één keer naar boeken als gift verwijst en Alcuin vele malen. Voor optimaal gebruik van deze bronnen is de nodige bronkritiek vereist.⁹

Lupus van Ferrières was een geestelijke die leefde van ongeveer 805 na Chr. tot 862 na Chr. Hij kwam naar alle waarschijnlijkheid uit een vooraanstaande familie. Hij werd abt van het klooster van Ferrières in het jaar 840, door de invloed van Karel de Kale. Deze positie behield hij de rest van zijn leven.¹⁰ De tijd waarin hij leefde was rumoerig door de dood van Lodewijk de Vrome en de overname van het rijk door Karel de Kale, met alle politieke strubbelingen van dien. Deze scriptie analyseert de brieven van Lupus aangezien hij in de brieven meermaals boeken en de giftcultuur aansnijdt. Hierdoor is het relevant om zijn brieven als primair bronmateriaal te gebruiken, omdat dan de giftcultuur en de rol van boeken in de praktijk kunnen worden onderzocht. Daar komt bij dat zijn correspondentie erg uitgebreid en gedetailleerd is en meerdere niveaus van de elite besloeg. Hij onderhield bijvoorbeeld contact met Lodewijk de Vrome en de koning van Engeland, maar wisselde ook brieven uit met reguliere monniken. Hij was dus goed in staat om te navigeren tussen prominente en minder prominente personen binnen de elite in het rijk. Dit maakt zijn briefwisseling een rijke bron van informatie over de Karolingische elite.

Alcuin was een Angelsaksische geleerde die van circa 732 tot 804 leefde. Hij was

---

⁹ V. Soen, *Geschiedenis is een werkwoord: een inleiding tot historisch onderzoek* (Leuven 2016) 98-114; M. Boone, *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek* (Gent 2007) 98-118.

¹⁰ Thomas Noble, ‘Lupus of Ferrières in His Carolingian Context’, in: Alexander Murray, *After Rome's Fall: Narrators and Sources of Early Medieval History* (Toronto 1998) 232-250, aldaar 233-236.

geboren in een nobele familie in Northumbrië en werd het hoofd van een school in York. Toen hij dertig was, werd hij ook tot diaken geweid. Op de terugweg van een reis naar de paus, ontmoette hij Karel de Grote die hem vroeg om les te gaan geven aan het Karolingische hof. Alcuin stemde hiermee in: hij gaf eerst les in Aachen en daarna in Tours.¹¹ Zijn bijnaam was Flaccus en deze gebruikte hij ook regelmatig in zijn brieven. Hij zou later, inmiddels goede vrienden met Karel de Grote en een prominente geleerde aan het hof, aan de voorgrond van de Karolingische Renaissance staan.

Er zijn echter een aantal problemen waarmee rekening gehouden dient te worden, wanneer onderzoek gedaan wordt, naar de briefwisselingen van Lupus. Een van de voornaamste problemen is dat het egodocumenten zijn. Hiermee zijn ze per definitie subjectief en is er een mogelijkheid dat ze geen accurate beschrijving geven van de werkelijkheid. Daarnaast kleurde Lupus' positie in de elite ook zijn brieven. Hoewel hij binnen zijn netwerk zelf geen uitzondering was maar de regel, valt dat argument niet te maken voor de samenleving als geheel. Lupus zal een andere kijk hebben gehad op boeken dan de rest van het rijk, gezien het volk vaak niet geletterd was. Hierdoor waren Lupus' standpunten over boeken niet door te trekken over de hele samenleving. Dit zijn redenen om kritisch te zijn bij het bestuderen van de bronnen.

Dit onderzoek analyseert Lupus' brieven door middel van *close reading*. Hierbij wordt gefocust op twee aspecten: een netwerkanalyse en boeken. Hier is voor gekozen zodat het duidelijk is in welke netwerken de boeken circuleren. Het intellectuele netwerk in het Karolingische rijk leek namelijk uit verschillende lagen te bestaan. In dit onderzoek is getracht te achterhalen in welke lagen Lupus zich bevond en wat dit zegt over de functie van boeken binnen deze netwerken. Als aanvulling op de *close reading* van de brieven van Lupus, zijn Alcuins brieven doorgenomen om te zien wat hij over giften schreef. De brieven van Alcuin gelden hierbij nadrukkelijk als aanvulling op Lupus, wiens bronmateriaal centraal staat in dit onderzoek.

Via *close reading* zijn de brieven van Lupus gelezen. Hiervoor wordt de vertaling van Regenos gebruikt.¹² De brieven zijn geanalyseerd op een aantal aspecten: welke mensen hij noemde in zijn brieven, zijn opmerkingen over boeken en tenslotte giften. Voor de analyse van het eerste aspect zijn de genoemde mensen in een Excel-tabel gezet. Zo kon er een overzicht gemaakt worden van welke mensen hij het meest heeft benoemd en werd duidelijk welke personen een prominente plek hadden in zijn netwerk. Bij het noteren van de namen

---

¹¹ Stephen Allot, *Alcuin of York, c. A.D. 732 to 804: his life and letters* (York 1974) 1-2.

¹² Regenos, *The letters of Lupus of Ferrières*.

zijn wel een aantal keuzes gemaakt. Als er in de vertaling werd aangegeven was dat er verder niets bekend is over deze persoon, is diegene niet meegenomen in de analyse. De reden hiervoor is dat het onmogelijk zou zijn om te controleren welke plaats deze persoon innam in het netwerk van Lupus. Daarnaast zijn namen die slechts met een initiaal genoemd waren niet meegenomen. Namen die maar één keer genoemd werden, zijn ook niet opgenomen. Hier is wel grondig gewerkt; wanneer er een naam toch vaker voor bleek te komen, ondanks dat hij in eerste instantie niet is genoteerd, is deze later alsnog meegenomen in de analyse. Ook brieven die namens anderen geschreven zijn worden niet meegenomen in dit onderzoek. Deze brieven zijn namelijk niet op initiatief van Lupus zelf geschreven en zijn dus geen goede reflectie van Lupus' opvattingen en netwerk. De namen die het vaakst voorkwamen zijn meegenomen in dit onderzoek, gezien de kern van zijn netwerk het belangrijkste is. De netwerkanalyse is weergegeven op bijlage 1.

Voor de analyse van het tweede aspect, de boeken, is gefocust op wat Lupus over boeken schreef. Hiertoe behoren de volgende dingen: boeken die hij uitleende aan en leende van mensen, boeken die als geschenk gekregen/gegeven worden, de kwaliteit van de uitgeleende boeken, welk belang er aan die boeken toegekend werd en tot slot hoe de boeken verplaatst werden. Hierdoor kon er een beeld geschetst worden van de rol die Lupus aan boeken toekende.

Als laatst is er gekeken naar wat Lupus in het algemeen over giften schreef. Het betrof hier giften van zowel zichzelf als die van anderen. Zo konden de bevindingen over de giftcultuur uit de secundaire literatuur getoetst worden aan de hand van primair bronmateriaal. Hieruit kan er een beter begrip ontstaan over de algemene giftcultuur in de praktijk.

Deze scriptie bestaat uit drie hoofdstukken, waarvan elke om een deelvraag gecentreerd is. Het eerste hoofdstuk focust zich op de bredere giftcultuur van de Karolingers en snijdt de discussie van het verschil tussen lenen en geven aan. Het tweede hoofdstuk kijkt naar de invloed die de Karolingische Renaissance had op de positie van boeken in de samenleving en hoe deze hun rol als gift heeft beïnvloed. Het derde hoofdstuk gaat in op de invloed die de uiterlijke kenmerken van boeken hebben op hun betekenis als gift. De analyse van de brieven van Lupus van Ferrières zal als rode draad in alle hoofdstukken terugkomen.

De Karolingische giftcultuur

De beroemdste gift uit de Karolingische tijd is waarschijnlijk de gift van de olifant Abul-Abbas. Deze olifant werd als cadeau aan Karel de Grote gegeven door Harun, de koning van de Perzen. Deze gift stond in het teken van nieuwe diplomatieke relaties tussen de twee rijken. Deze giftuitwisseling, en alle andere giftuitwisselingen, zijn onderdeel van de Karolingische giftcultuur. Een giftcultuur wordt gedefinieerd als een systeem waarin waardevolle goederen worden gegeven zonder een formele overeenkomst over opbrengsten.¹³ Kortom, goederen worden dus niet verkocht maar cadeau gedaan. Voor een goed begrip van de bronnen is het essentieel dat eerst deze giftcultuur geduid wordt.

In dit hoofdstuk worden verschillende onderdelen van de Karolingische giftcultuur aangesneden. De eerste paragraaf schetst de giftcultuur. Hiervoor wordt gekeken naar de volgende zaken: welke personen de giften gaven, wat deze giften precies waren en in welke bronnen deze giften genoemd werden. Daarnaast worden er een aantal gemeenschappelijke kenmerken van de giftcultuur gedefinieerd. De brieven van Lupus en Alcuin worden in de tweede paragraaf behandeld. De laatste paragraaf gaat in op de discussie rond lenen en geven om een beter begrip te krijgen van hoe deze twee zaken tegenover elkaar staan. Dit is van belang omdat Lupus regelmatig boeken uitleende: hoewel uitlenen iets wezenlijk anders is dan een gift, vond deze handelingen volgens de regels van de giftcultuur.

De giftcultuur van de Karolingers

Ten eerste, de actoren van de giftcultuur. Het betrof hier in beginsel vooral de elite. Zo was adel een grote groep binnen de giftcultuur. De koning werd vaak genoemd als donateur. Hij gaf bijvoorbeeld giften van land aan kloosters. De koningin was ook actief betrokken bij het geven van giften evenals vele andere edelen.¹⁴ De geestelijkheid was ook een significante partij die invloed had op de giftcultuur: bisschoppen, monniken en ander clerici waren betrokken bij het geven van giften. De bisschop Wilfrid liet bijvoorbeeld meerdere giften na aan kloosters, die ze konden gebruiken om de vriendschap van de koning en koningin te winnen.¹⁵ Ook was de geestelijkheid vaak ontvanger en donateur van symbolische giften.¹⁶

---

¹³ David J Cheal, *The Gift Economy* (New York 1988).

¹⁴ Janet Nelson, 'The settings of the gift in the reign of Charlemagne' in: Wendy Davies and Paul Fouracre eds., *The languages of Gift in the Early Middle Ages* (Cambridge 2010) 116-148.

¹⁵ Ibidem, 132.

¹⁶ Curta, 'Merovingian and Carolingian gift Giving', 681.

Daarnaast waren buitenlandse leiders betrokken bij de giftuitwisseling.¹⁷ Het meest bekende voorbeeld hiervan is de gift van de olifant Abul-Abbas. Deze drie partijen waren de voornaamste betrokkenen in de giftcultuur en waren vaak zowel donateur als ontvanger.

Er zijn ontzettend veel verschillende soorten giften, aangezien allerlei objecten als gift gebruikt konden worden, afhankelijk van wie de donateur en ontvanger waren. De komende paragrafen gaan daarom alleen in op de meest voorkomende giften. Land werd vaak als gift gegeven. Er zijn verschillende beschrijvingen van Karel de Grote die landerijen gaf aan kloosters, zoals aan de abdij van Prüm. Hij gaf de landerijen in de hoop dat de clerici van het klooster voor hem en zijn familie zouden gaan bidden.¹⁸ Achter deze gift zat dus een duidelijk achterliggend motief. Ook goud, zilver en zijde en andere kostbaarheden waren typische giften, die in verschillende tekstuele bronnen genoemd werden. In het *Irish Exile* gedicht, dat in het jaar 787 voor Karel de Grote is geschreven, wordt een gift van '*immense load of silver and of shining gold*' genoemd.¹⁹

Het geven van zowel land en andere kostbaarheden had een lange voorgeschiedenis. Beiden waren namelijk veel geld waard en werden dus al van oudsher gebruikt als gift om allianties te smeden. Dit gebruik was begonnen bij de veroveringen van Karel Martel, de stamvader van de Karolingers. Hij kreeg de steun van verschillende aristocratische families door ze mee te nemen in de strijd met beloftes voor schatten en land.²⁰ Hierdoor kreeg hij een sterke band met de edelen en versterkte zo zijn positie als leider van het volk.

Hiernaast waren paarden veelvoorkomende en populaire giften. Deze waren waardevol omdat ze op veel manieren inzetbaar waren en status verrieken aan de ontvanger.²¹ Ze konden in militair opzicht gebruikt worden als strijdpaarden en werden ook wel eens in combinatie met wapens gegeven.²² Daarnaast hadden ze grote economische waarde. Deze paarden waren vaak niet alleen voor eigen gebruik, maar werden gebruikt om te herverdelen.²³ Zodoende waren paarden zeer geliefde giften.

De laatste giftsoort die besproken wordt betreft boeken, tevens de focus van deze scriptie. Florin Curta concludeerde in zijn artikel dat boeken een van de giftsoorten was die vaak specifiek genoemd werden in de bronnen.²⁴ Ook Rosamond McKitterick bepleitte de

---

¹⁷ Ibidem, 689.

¹⁸ Nelson, 'The settings of the gift in the reign of Charlemagne' 128.

¹⁹ Ibidem, 141.

²⁰ Marios Costambeys; Matthew Innes en Simon MacLean, *The Carolingian World* (Cambridge 2005) 44.

²¹ Nelson, 'The settings of the gift in the reign of Charlemagne' 138-139

²² Curta, 'Merovingian and Carolingian Gift Giving' 697-698.

²³ Ibidem, 688.

²⁴ Ibidem, 698.

belangrijke rol van boeken binnen de giftcultuur. Boeken waren namelijk als kostbaarheid veel waard en versterkten de status van de donor. Daarnaast konden ze op een soortgelijke manier ingezet worden als land als gift. Net als bij land konden boeken cadeau gegeven worden aan een klooster om de gunst van een heilige te verkrijgen en werden ze gebruikt om politieke gelegenheden aan te geven. Ze werden ook veel gebruikt in het patronagesysteem.²⁵ Hier zullen de volgende hoofdstukken verder over uitweiden.

Deze informatie over de giften is verkregen uit verschillende tekstuele bronnen, ondanks het geringe aantal bronnen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het uitwisselen van giften een routine was voor de mensen in het rijk en dus niet iets noemenswaardigs.²⁶ De bronnen in kwestie zijn voornamelijk charters, brieven en traktaten, maar ook uit poëzie kunnen zaken afgeleid worden. Voorbeelden van briefwisselingen zijn bijvoorbeeld die van Lupus en Alcuin. Qua gedichten is het eerdergenoemde *Irish Exile* gedicht een mooi voorbeeld: hierin wordt een lijst van giften genoemd en ook aan wie deze zijn gegeven.²⁷

De giftcultuur, zoals het hier beschreven is, had een aantal kenmerkende aspecten. Een van deze aspecten was noodzakelijke wederkerigheid. Wanneer men een gift ontving, gaf men vaak een gift terug of deed men er iets voor terug.²⁸ Er is debat over dit fenomeen en over de vraag of wederkerigheid ook echt als sociaal verplicht werd gezien. De consensus is dat er waarschijnlijk sprake was van wederkerigheid, al zij het zo dat sommige auteurs hier een grotere rol aan toekennen dan anderen.²⁹ Een ander aspect van de giftcultuur was dat men elkaar altijd moest overtreffen.³⁰ Hier zit een weerklank in van de kwestie van autoriteit die Miller in zijn artikel 'Gift, Scale, Payment, Raid' benoemde. Giften hadden blijkbaar een competitief element. Een derde kenmerk was dat de giftenuitwisselingen vaak in de openbaarheid plaatsvonden.³¹ Men was hierdoor bekend met wie elkaar welke giften gaf.

---

²⁵ McKitterick, *Carolingians and the Written Word*, 155.

²⁶ Nelson, 'The settings of the gift in the reign of Charlemagne' 140.

²⁷ Ibidem, 141.

²⁸ Ibidem, 134.

²⁹ Miller stelt in zijn artikel 'Gift, Scale, Payment, Raid: Case Studies in the Negotiation and Classification of Exchange in Medieval Iceland' dat giften uitgewisseld zouden worden vanwege een kwestie van autoriteit. Wanneer men een gift kreeg, erkende hij/zij onderdanig te zijn aan degene die de gift origineel gaf. Nelson benoemt in haar artikel 'The settings of the gift in the reign of Charlemagne' dat de auteur Hanning ook de wederkerigheid van de giftcultuur onderstreept. Florin Curta plaatst echter kritische noten bij dit idee van wederkerigheid in zijn artikel 'Merovingian and Carolingian Gift Giving'.

³⁰ Nelson, 'The settings of the gift in the reign of Charlemagne' 134.

³¹ Ibidem, 134.

Lupus, Alcuin en de giftcultuur

Nu de giftcultuur gedefinieerd is, kan gekeken worden naar hoe Lupus en Alcuin deelnamen aan de giftcultuur. Deze personen waren exponenten van de giftcultuur en kunnen daarom een nuttige aanvulling en controle zijn op het huidige onderzoek. Beide bronnen zijn briefwisselingen, een van de soorten tekstuele bronnen waar giften, en boeken als gift, in voorkomen. Beide heren waren ook geestelijken, een van de prominente groepen binnen de giftcultuur.

De eerder besproken wederkerigheid is niet altijd expliciet te zien in de brieven van Lupus. Er zijn meerdere brieven waarin hij geschenken aannam. Een voorbeeld hiervan is brief 4, een brief naar Einhard. Hierin benoemt hij een boek dat Einhard hem als gift had toegestuurd en hij bedankte hem hiervoor.³² Het gaat dus om een gift die past binnen de giftcultuur. Uit de verdere brief blijkt echter dat hij geen gift ging terugsturen, laat staan zich genoodzaakt voelde om dat te doen. Dit is overigens ook de enige brief van Lupus waarin er een boek als gift voorkomt. Ook in brief 23, een brief van Lupus naar Ebroin, de aartsbisschop van Poitiers en aartskapellaan van Karel de Grote, komen giften voor en lijkt de wederkerigheid afwezig. Hierin is het Lupus zelf die een ivoren kam als gift stuurde.³³ Deze gift is vanwege het materiaal een kostbaarheid en is dus ook typisch voor de giftcultuur. Er wordt echter verder niet vermeld of dat Lupus dit deed omdat hij al een gift van Ebroin had ontvangen of dat hij zich om een andere reden genoodzaakt voelde om deze gift te sturen. Hij maakt daar in ieder geval geen referentie naar. Hij bedankte de donateur wel vaak uitvoerig, maar uit zijn brieven bleek niet dat hij zich verplicht voelde om een gift terug te geven.

Toch geldt dit niet voor elke brief. Brief 106, een brief naar Odo, de voorganger van Lupus als abt van Ferrières, lijkt op wederkerigheid te duiden. Hierin lijkt Odo geld te hebben gestuurd naar Lupus: ‘... *you have relieved my poverty with your great riches, and although I am far from being your equal and do not dare to hope for such equality, you have made me equal to you by your loyal friendship.*’. Vervolgens benoemde hij verderop in de brief dat hij Odo perziken zal opsturen.³⁴ Dit kan gezien worden als een wederkerige gift: Odo gaf Lupus geld en Lupus stuurde er perziken voor terug.

Alcuin verstuurde ook verscheidene giften en in tegenstelling tot Lupus verstuurde hij ook meerdere keren boeken als gift. In brief 70 benoemde hij bijvoorbeeld dat hij Karel de

---

³² Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*, 13-14.

³³ *Ibidem*, 38.

³⁴ *Ibidem*, 123-124.

Grote een handboek over de drie-eenheid op zal sturen.³⁵ Ook in brief 93 stuurde hij een boek op. Ditmaal gaat het om een boek dat hij opstuurde naar Gisela, de zus van Karel de Grote. Hij vroeg hiervoor dat ze zijn naam herinnerde in haar gebeden.³⁶ Hier zit dus een aspect van wederkerigheid in. Het gaat hier ook tot 2 keer toe om personen in de adel, de koning en directe familie daarvan en de boeken zijn ook typische giften. Toch is het lastig om deze giften in de giftcultuur te plaatsen.

De brieven van Lupus en Alcuin lijken ook om andere redenen niet helemaal in de giftcultuur te passen. Het kenmerk dat een gift terug altijd beter moet zijn dan de originele geeft, ontbreekt bij de briefwisselingen van Lupus en Alcuin. De openbaring van de giften komt ook niet terug in de brieven. De enige verwijzing hiernaar is in brief 111. Hierin schreef Lupus het volgende: *'I did not want my letters to reach the public till they were examined by you and confirmed by being read tot he community of brothers'*.³⁷ Hieruit blijkt wel dat de brieven, waarin giften genoemd worden, werden gelezen door anderen en dus in zekere zin openbaar waren. Dit zou iets kunnen impliceren voor de openbaarheid van giften, want mensen wisten via de brieven naar wie Lupus giften stuurde. Dit is echter de enige zinsspelende naar het kenmerk van de openbaarheid in de twee briefwisselingen. Al deze factoren maken hun briefwisselingen dus waarschijnlijk iets minder typisch dan de norm.

Een mogelijke verklaring dat Lupus en Alcuin niet typisch zijn in hun omgang met de giftcultuur, is dat ze een andere relatie met giften hebben dan de ander gedefinieerde groepen. Als geestelijken hadden Lupus en Alcuin een hele andere houding ten opzichte van giften. Geestelijken zagen giften in die tijd vaak als een spirituele ruil met God en hierom werd er geen wederkerigheid verlangd.³⁸ God had namelijk zijn zoon geofferd voor het heil van de mens en men gaf hiervoor giften terug aan God. Gods gift is voor eeuwig en hierom was verdere wederkerigheid vanuit hem niet noodzakelijk. Alle giften aan de kerk moeten ook gezien worden in deze spirituele economie.³⁹ Dit idee is ook terug te zien in de brieven van Lupus zelf, namelijk in brief 16. Dit was een brief aan Waldo, een opdrachtgever waar Lupus een boek voor ging schrijven, en hierin schreef Lupus dat mensen door God versterkt zouden worden wanneer zij elkaar helpen.⁴⁰ Het is dus goed mogelijk dat Lupus zijn giften in deze context van een ruil met God zag en dat hij hierom niet vaak om een gift terug vroeg.

---

³⁵ Stephen Allot, *Alcuin of York* 85-86.

³⁶ *Ibidem*, 104-105.

³⁷ *Ibidem*, 117.

³⁸ Curta, 'Merovingian and Carolingian Gift Giving', 674.

³⁹ David Ganz, 'Giving to God in the Mass' in: Wendy Davies and Paul Fouracre eds., *The languages of Gift in the Early Middle Ages* (Cambridge 2010) 18-32, aldaar 18-20.

⁴⁰ Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*, 30.

Uit de brieven van Lupus en Alcuin komt naar voren dat er personen zijn die als schakel tussen de donateur en de ontvanger fungeren. Dit is niet door de secundaire literatuur is opgemerkt.⁴¹ Dit wordt aangehaald in brief 45 wat een brief is van Lupus aan Lodewijk, de kanselier van Karel de Kale. Hierin schreef hij het volgende: *‘I have sent to you a small gift such as I was able to find for you to present to him. I beg that you kindly see that it meets with his favor, for you see that this is in my advantage.’*⁴² De ‘him’ waarover gesproken wordt in dit fragment is Karel de Kale. Lodewijk is hier een schakel tussen Lupus en Karel de Kale. Dit is niet verwonderlijk. Uit de netwerkanalyse blijkt dat Lupus en Lodewijk een goed contact hadden met elkaar en Lodewijk behoort zelfs tot de kern van het netwerk van Lupus.⁴³ Lodewijk stond vervolgens als kanselier van Karel de Kale ook veel dichterbij de koning dan Lupus zelf. Het is dus te begrijpen dat Lupus zijn netwerk inzette om een gift te kunnen schenken aan de koning. Dit systeem van een tussenpersoon gebruiken om een gift bij iemand te krijgen, wordt ook door Alcuin onderschreven. In de brieven 72 en 73 vroeg hij aan Fredegisus, een leerling van Alcuin en leraar aan de hofschool, om een gift aan Karel de Grote te geven. Het ging hier om een *‘gift of the Scriptures’*.⁴⁴ Het zal dus waarschijnlijk gaan om een bijbel of evangeliën. Deze gift ging ook via een externe partij.

De briefwisselingen van Lupus en Alcuin laten twee geestelijken zien die in een aantal aspecten weliswaar goed passen in de giftcultuur, maar op een aanzienlijk aantal aspecten niet in de giftcultuur passen. Een ander aspect wat niet kenmerkend is voor de giftcultuur, is het gegeven dat Lupus vooral boeken uitleent in plaats van ze cadeau doet. Hier wordt in de volgende paragraaf op gereflecteerd.

Discussie lenen versus giften

Waar Lupus niet vaak naar boeken als giften refereerde, leende hij dikwijls boeken uit. Het bijzondere hieraan is dat dit vaak aan de hand van de giftcultuur gebeurt, ondanks dat er geen gift van te pas komt. Dit vraagt nadere inspectie en hier zal deze paragraaf dan ook dieper op ingaan.

De verklaring voor waarom Lupus voornamelijk boeken uitleende, is naar alle waarschijnlijkheid religieus gemotiveerd. De regel van Sint Benedictus zette voor het eerst de regulaties over de circulaties van boeken op de kaart. Er werd van monniken verwacht dat ze

---

⁴¹ Er zal naar deze personen verwezen worden met de term ‘tussenpersonen’

⁴² Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*, 61-62.

⁴³ Uit de analyse bleek dat Lupus maar liefst 9 brieven naar Lodewijk heeft gestuurd. Alleen naar Marcward zijn meer brieven gestuurd dan naar hem.

⁴⁴ Stephen Allot, *Alcuin of York*, 88-89.

een aantal uren aan lezen en studeren besteden. Daar kwam bij dat men boeken beschouwden als gemeenschappelijk eigendom. De goddelijke kennis moest namelijk voor iedereen beschikbaar zijn zodat iedereen er van kon leren en zo de hele gemeenschap vooruit hielp.⁴⁵ Hierom werden boeken veelvuldig uitgeleend, boeken waren een gemeenschappelijk goed en dan kon dat niet als gift functioneren. Voor een gift was namelijk eigendom van de donateur.

Bij Alcuin was dit proces echter nog niet van toepassing en dit zal de verklaring zijn voor de afwezigheid van lenen in zijn teksten. Ten tijde van Lupus was dit proces van boeken uitlenen nog maar in de kinderschoenen.⁴⁶ Gezien Alcuin eerder leefde was dit proces dus nog niet op hem van toepassing.

Een ander punt wat meegenomen moet worden is dat geleende boeken vervolgens ook via de structuren van wederzijdse verplichting, wederkerigheid en schuld opereerde, net als giften dat deden. Er werd bijvoorbeeld een betaling verwacht. Een groot verschil met giften is echter dat het lenen gebaseerd is op morele waarden van wederkerigheid en vrijgevigheid binnen de christelijke Middeleeuwse samenleving.⁴⁷ De boeken uitlenen heeft vooral een morele dimensie en vonden veelal plaats in een intellectuele en religieuze context. Dit is in contrast met giften, die in een diplomatieke en politieke context functioneerden. Lupus' context is dus een zeer waarschijnlijke verklaring voor waarom hij vooral boeken uitleent, in plaats van als gift weggeeft. Het uitlenen van boeken gebeurde dus wel via dezelfde structuren als giften en moeten er dus niet helemaal van los gezien worden.

Uit dit hoofdstuk is gebleven dat de giftcultuur uit een aantal aspecten bestaat. Allereerst is er vooral sprake van een giftcultuur voor de elite en zij hadden een aantal typische giften. Deze informatie wordt verkregen uit tekstuele bronnen. Daarnaast is er sprake van een aantal typische kenmerken binnen deze giftcultuur. Deze worden echter niet volledig onderschreven vanuit de briefwisselingen van Lupus en Alcuin, maar een verklaring hiervoor is dat zij als geestelijken een andere relatie tot giften hebben. Tot slot moet meegenomen worden dat Lupus door ontwikkelingen in zijn tijd voornamelijk boeken uitleent in plaats van dat hij ze als gift geeft.

---

⁴⁵ Andrea Reed-Leal, 'Book-borrowing in the early Middle Ages: a case study of Servatus Lupus', *Library & - Information History* 36:3 (2020) 194-209, aldaar 197-198.

⁴⁶ Andrea Reed-Leal, 'Book-borrowing in the early Middle Ages', 197.

⁴⁷ *Ibidem*, 196.

De Karolingische Renaissance en boeken

In dit hoofdstuk staat de Karolingische Renaissance centraal. Deze herleving van de cultuur staat aan de grondslag voor het toenemende belang van boeken in de samenleving. De Karolingische samenleving zorgde er namelijk voor dat men meer belang hechtte aan de herkomst van een tekst en correct religieus handelen.

In dit hoofdstuk vertrekt vanuit de volgende deelvraag: hoe droeg de Karolingische Renaissance bij aan de betekenis van boeken in het Karolingische rijk? Het hoofdstuk is opgebouwd uit drie paragrafen. Eerst wordt er gekeken naar de Karolingische Renaissance en de toenemende aandacht voor het correct gebruiken en overleveren van teksten behandeld. Daarna wordt er gekeken naar boeken in het Karolingische rijk. In de derde paragraaf zal met deze informatie de betekenis van het boek als gift werden geïllustreerd.

Karolingische Renaissance

Door de lange nasleep van het christendom in het Romeinse Rijk en de kerstening onder leiding van Clovis, was het Karolingische rijk ten tijde van Karel de Grote een groot christelijk rijk. Karel de Grote en zijn opvolgers onderhielden ook een goede relatie met de kerk en door deze banden had hij er veel invloed op. Ondanks dat het christendom in het Karolingische rijk vrij veel aanhang had, was het toch in verval aan het raken. Men merkte op dat priesters, en dan vooral priesters in de kleine parochiën verspreid door het rijk, weinig tot geen Latijn beheersten. Dit was opgevallen aan het slechte Latijn in brieven van de priesters.⁴⁸ Het volk was ook niet meer onder de indruk van de clerici vanwege hun onvermogen om het woord te verkondigen.⁴⁹ Hierdoor was men bang dat veel mensen mogelijk de verkeerde overtuigen meekregen vanuit de priesters. Dit zou dan in de weg staan voor het zielenheil van de bevolking. Karel de Grote voelde zich als koning verantwoordelijk voor het zielenheil van zijn mensen en besloot dat er verandering nodig was.

Het precieze beginpunt van de Karolingische Renaissance is moeilijk te duiden, maar de *Admonitio generalis* in het jaar 789 was een belangrijke ontwikkeling. Dit document startte een programma om de kerk te hervormen en verenigen. Hierin werd gepleit voor stichting van scholen voor jongens en benoemde dat boeken zorgvuldig gekopieerd moesten worden.⁵⁰ Deze wetgeving zette een intellectuele en culturele verandering in gang die later bekend

---

⁴⁸ J. Contreni, 'The Carolingian Renaissance: education and literary culture' in: Rosamond McKitterick, , *The New Cambridge Medieval History II* (Cambridge 1995) 709-757, aldaar 709

⁴⁹ Ibidem, 710.

⁵⁰ Andrea Reed-Leal, 'Book-borrowing in the Early Middle Ages', 195.

kwam te staan als de Karolingische Renaissance. Er werd breed ingezet op het onderwijzen van priesters. Hiervoor liet Karel geleerden uit het hele rijk naar zijn hof komen, onder wie Alcuin in 781. Specifiek het onderwijs in Latijn kwam hoog op de prioriteitenlijst te staan. Wanneer de intellectuelen dit machtig zouden worden, zouden zij ook het Latijn op een goede manier kunnen prediken, gezien zij de Bijbel veel beter konden begrijpen. Daar kwam bij dat Latijn ook de taal van de Kerkvaders was, dus verkreeg men ook status wanneer zij de taal goed beheersten.⁵¹

McKitterick benoemt een tweede ontwikkeling in haar boek *Carolingians and the Written Word*. Er kwam steeds meer aandacht voor de geschiedenis van teksten. Er werd ook meer aandacht besteed aan de manier waarop teksten overgeleverd werden en de invloed daarvan op een tekst beïnvloedde. Hierdoor gingen de Karolingische geleerden steeds meer op zoek naar verschillende vormen van teksten, zodat de meest complete en correcte versie gecreëerd kon worden.⁵² Deze pijlers van de Karolingische Renaissance heetten *correctio* en *emendatio*.

Deze zoektocht naar volledigheid is veelvuldig terug te zien in de werken van Lupus. In brief 1, een brief naar Einhard, vroeg Lupus of hij boeken van Einhard mocht lenen om ze te kopiëren want zijn eigen kopie was inadequaet.⁵³ In de brief aan de bisschop Jonas, brief 20, benoemde Lupus dat hij een boek van Jonas had gelezen om het te verbeteren.⁵⁴ Zo zijn er nog vele andere voorbeelden.⁵⁵ Dit maakte boeken als gift meer gewild, ze konden immers kennisverrijkend werken. Onder de geletterden van het Karolingische rijk werd hierom regelmatig om teksten gevraagd.

Boeken in het Karolingische rijk

Deze ontwikkelingen vanuit de Karolingische Renaissance hadden dus de positie van het boek in de samenleving erg verheven. Boeken werden studieobjecten en waren van essentieel belang voor de hervormingen die Karel de Grote doorvoerde. Naast deze intellectuele dimensie, waren boeken ook van groot belang op het religieuze vlak. Boeken waren erg belangrijk voor het katholieke geloof.⁵⁶ Men vond dat de spirituele betekenis van teksten veel belangrijker was dan de materiële waarde van het boek, en gezien de teksten het woord van

---

⁵¹ Contreni, 'The Carolingian Renaissance', 731.

⁵² Rosamond McKitterick, *The Carolingians* 151-152.

⁵³ Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*, 1-3.

⁵⁴ Ibidem, 35.

⁵⁵ Zie de volgende brieven in Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*: 21, 35, 53, 65, 69, 87, 100.

⁵⁶ Rosamond McKitterick, *The Carolingians*, 150.

God waren, bevatten de teksten veel heilige wijsheid.⁵⁷ Door de Karolingische Renaissance was er om deze reden veel aandacht gekomen voor tekstinterpretatie en zo werd deze heilige wijsheid toegankelijk. Boeken speelden dus een vitale rol in het faciliteren van deze goddelijke kennis.

Het ging hier in beginsel over religieuze boeken. Vanwege de prominente plaats van dit katholieke geloof waren in het Karolingische rijk al lange tijd religieuze boeken vaak dominant.⁵⁸ Het ging hier dan bijvoorbeeld om bijbels, maar onder invloed van de Karolingische Renaissance wonnen ook liturgische boeken, bijbelcommentaren en exegetische boeken in populariteit. Er was namelijk veel interesse naar uitleg van de Bijbel door de invloed van de ontwikkeling van de Karolingische Renaissance. Ook de teksten van het Oude Testament waren bijzonder populair. Deze teksten hadden de voorkeur voor veel Karolingische schrijvers omdat een aantal van hen onderwerpen besloeg die relevant waren voor het rijk in die tijd. Geliefde onderwerpen waren de verkiezing van koningen en het behouden van autoriteit door oorlog.⁵⁹ De oorsprong van het Karolingische rijk lag ook in deze autoriteitsconflicten, dus het was niet verwonderlijk dat deze onderwerpen een voorkeur hadden. Ze konden namelijk dienen om de macht van de koningen te rechtvaardigen.

Bij onderzoek naar de brieven van Lupus valt op dat hij een aanzienlijke hoeveelheid religieuze boeken in zijn brieven besprak. In brief 100 vroeg hij bijvoorbeeld aan paus Benedictus III of hij de commentaren van Sint Hiëronymus over de profeet Jeremia mocht lenen en verzekerde hem ervan dat hij het terug zou geven.⁶⁰ Hier ging het dus weer om Bijbelcommentaren, waarschijnlijk voor Lupus' studie. Ook is duidelijk dat hij het boek in kwestie alleen leent, wat goed bij zijn tijd past. Ook in brief 13 gaat het over een religieuze teksten, in deze brief gaat Lupus zelf een tekst schrijven over Sint Maximinus van Trier.⁶¹

Boeken als gift

Al de behandelde ontwikkelingen hadden hun weerslag op het boek als gift. Boeken waren belangrijker geworden als studieobject, maar had ook een religieuze en morele component. Door middel van de boeken en de studie gaf men de wijsheid van God aan elkaar door en hiervan profiteerde de gehele samenleving. Boeken als gift kregen dus een hernieuwd belang door deze ontwikkelingen.

---

⁵⁷ Ibidem, 150-151.

⁵⁸ Ibidem, 156.

⁵⁹ Christopher de Hamel, *A History of Illuminated Manuscripts* (tweede druk; London 1997) 44.

⁶⁰ Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*, 119-120.

⁶¹ Ibidem, 30.

Veel religieuze teksten die als gift werden gegeven, werden dan ook aan kloosters gegeven. De kloosters waren namelijk de centra voor de intellectuele geestelijken die het zielenheil van de mensen via studie moesten bevorderen. Door een boek te doneren, stelde de donateur dus geestelijken in staat om te studeren. Deze gift was dus moreel statusverhogend.

De donateur had echter nog een persoonlijk belang bij het geven van een boek als geschenk aan een klooster. Met deze handeling trachtte men de heilige, die verbonden was aan het klooster, als bondgenoot te verwerven.⁶² De heilige zou deze donatie aan het klooster waarnemen en hierdoor de donateur steunen. Hier komt ook een aspect van wederkerigheid terug. De donateurs vroegen bij een gift vaak of de geestelijken voor hen wilde bidden als tegenprestatie voor de gift. Alcuin onderschreef dit in zijn briefwisseling met Gisela, de zus van Karel de Grote. In brief 93 benoemde hij dat hij haar een boek had opgestuurd voor devotionele lezing en troost. Hij vroeg haar daarna of zij zijn naam in haar gebeden wil onthouden.⁶³ Hoewel het niet letterlijk gezegd wordt, lijkt deze zin te impliceren dat Gisela dit zou doen als dank voor het boek. Boeken aan gift aan geestelijken werden, door het toegenomen belang van boeken voor religie en de samenleving, dus een manier om meer zielenheil te krijgen.

Daarnaast was boekbezit, en in extensie boeken als gift geven, een uiting van intellectuele ontwikkeling. Boeken drukten een intellectuele status uit.⁶⁴ Uit de vorige paragrafen is gebleken dat boeken door de Karolingische Renaissance veel meer gelinkt werden aan studie. Boeken als geschenk inzetten, toonde de status van de donor aan de buitenwereld en werden hiervoor actief ingezet.

De Karolingische Renaissance was dus een intellectuele hervorming, die grote veranderingen in de manier waarop mensen met boeken omgingen. De bijdrage van de Karolingische Renaissance was dat boeken een verheven status kregen in de samenleving. De boeken waren een heus studieobject geworden en met deze uitgebreide studie streefde men naar een correctere manier van geloven. Dit beïnvloedde dus de kracht van een boek als gift geven. Via een geschenk geven plaatste zich zo in de intellectuele hervorming, wat status met zich meenam, en zorgde zo voor vooruitgang in de gemeenschap. De Karolingische Renaissance heeft dus wel degelijk een belangrijke bijdrage gegeven aan de betekenis van het boek als gift. Boeken werden inhoudelijk steeds belangrijker en dit maakte ze een waardevolle gift.

---

⁶² Rosamond McKitterick, *The Carolingians*, 156.

⁶³ Stephen Allot, *Alcuin of York* 104-105

⁶⁴ Rosamond McKitterick, *The Carolingians*, 157.

De uiterlijke kenmerken van boeken als gift

In het vorige hoofdstuk is de toenemende rol van het boek in de Karolingische samenleving geïllustreerd. Het vorige hoofdstuk ging vooral over de spirituele en intellectuele betekenis van boeken en had daarmee vooral betrekking op de inhoudelijke kenmerken van boeken. De uiterlijke kenmerken hadden echter ook een grote invloed op de functie van een boek als gift.

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar hoe deze uiterlijke kenmerken van boeken bijdragen aan hun betekenis binnen de giftcultuur. Hiervoor wordt eerst gekeken naar de verluchting van de boeken. Daarna worden de dedicatieminiaturen toegelicht. Ook hier zullen de brieven van Lupus dienen als rode draad om de gegeven informatie in context te brengen.

Boekverluchting

Een van de meest opvallende onderdelen van de Karolingische boeken is de rijke verluchting, ook wel illuminatie genoemd. Tijdens het Karolingische tijdperk ontstonden er een aantal verluchtingsscholen rond de hoven van Karel de Grote, Lodewijk de Vrome en Karel de Kale, bijvoorbeeld de Ada-school en de Franco-Saksische school.⁶⁵ Deze scholen hadden weliswaar hun eigen stijlen, maar er waren dermate gemeenschappelijke kenmerken dat men later een Karolingische verluchtungsstijl definieerde. Deze stijl had Mediterrane invloeden, specifiek Byzantijnse, maar er kwamen ook Keltische elementen in terug. Ze bevatten soms paarse pagina's en werden ook zo nu en dan geschreven in gouden letters.⁶⁶ Dit is een praktijk die teruggaat tot de Romeinse Keizertijd. Dit is ook precies de Mediterrane invloed waar eerder over gesproken werd. Ook de Byzantijnse invloeden waren niet toevallig. Byzantium werd gezien als toppunt van beschaaftheid.⁶⁷ Gezien Karel de Grote het beleid van *renovatio imperii* voerde, is het niet verwonderlijk dat zijn stijl in de manuscripten ook teruggreep naar het Romeinse Rijk en het Byzantijnse Rijk dat hij poogde te herstellen.

Deze verluchting maakte boeken tot dure en belangrijke giften. Boeken werden zo kostbaar gemaakt, zodat zij genoeg fiscale waarde hadden om als gift mee te kunnen tellen. Dit gebruik stamt waarschijnlijk uit de Frankische gewoonte om bondgenoten te winnen door het verdelen van buit.⁶⁸ Deze traditie gaat terug naar Karel Martel, die bij de verovering van het Frankische rijk allerlei aristocraten aan zich bond met beloftes van land en rijkdom.⁶⁹ Een

---

⁶⁵ McKitterick, *The Carolingians*, 142.

⁶⁶ de Hamel, *Illuminated Manuscripts*, 48.

⁶⁷ Ibidem, 58.

⁶⁸ Ibidem, 49.

⁶⁹ Costambeys e.a., *The Carolingian World* (Cambridge 2005) 44.

duur en kostbaar boek kan dan in deze oude Frankische traditie gezet worden als diplomatieke strategie om een bondgenootschap te winnen. Boeken waren geld waard en medestanders waren te koop.

Rijkelijk verluchte boeken werden vaak als gift gegeven bij politieke gelegenheden. Een voorbeeld hierbij is het evangelie van Lotharius. Hiervoor werd opdracht gegeven door Karel de Kale, om zijn verzoening met zijn broer Lotharius in het jaar 849 te vieren.⁷⁰ Ook het Godescalc-evangelistarium was gemaakt ter ere van een politieke gelegenheid. Ditmaal ging het om het veertienjarig jubileum van Karel de Grote als koning van de Franken en de doop van zijn zoon Pepijn door paus Hadrianus I. Dit boek is gemaakt in opdracht van Karel de Grote en koningin Hildegard.⁷¹

Daarnaast hadden deze kostbare boeken een belangrijke functie als gift bij het patronagesysteem. Men kreeg bescherming door het geven van een boek als gift. Precies deze boeken werden dan ook rijkelijk versierd. Een voorbeeld hierbij is onder andere de Eerste Bijbel van Karel de Kale. Dit boek werd gemaakt door de abt van het klooster van St. Maarten van Tours: Vivianus.⁷² Deze bijbel is verlucht met een aantal prachtige en gedetailleerde afbeeldingen met kostbare verf. Deze kostbare gift was hierdoor genoeg waard om een band aan te kunnen gaan met de koning en ervoor te zorgen dat de koning voor bescherming van het klooster kon zorgen. Ook Karel de Grote maakte gebruik van dit patronagesysteem. Het, tot de Ada-groep behorende, Dagulf-psalter werd in opdracht van Karel voor paus Hadrianus I gemaakt. De reden hiervoor is mogelijk dat Karel hoopte dat de paus hem tot keizer zou kronen.⁷³ De letters zijn van goudinkt, er zijn vijf purperen pagina's en in de kaft zaten ivoren platen. Het is geen verrassing waarom het manuscript als bijnaam het Gouden Psalter heeft. Hiermee was het boek dus een uiterst geschikt cadeau vanuit Karel de Grote om de paus aan zich te binden en gunsten van hem te vragen. Vanwege de kostbaarheid van boeken, waren ze geschikt om in te zetten om bondgenootschappen te creëren en zo een patronagesysteem in stand te houden.

Daarnaast drukt het uiterlijk van het boek een keizerlijke status uit. Boeken waren symbolen voor beschaafdheid in de Karolingische tijd.⁷⁴ Ze waren vaak van enorme waarde, waren rijkelijk versierd in een stijl die terug zou gaan tot de Oudheid en ze drukten status als geleerd iemand uit, wanneer men boeken bezat. In de bekende anekdote waar Otto III het graf

---

⁷⁰ McKitterick, *The Carolingians* 156.

⁷¹ de Hamel, *Illuminated Manuscripts* 48.

⁷² McKitterick, *The Carolingian World*, 157.

⁷³ de Hamel, *Illuminated Manuscripts*, 45.

⁷⁴ *Ibidem*, 48.

van Karel de Grote laat openen op Pinksterdag in het jaar 1000 werd ook geclaimd dat Karel de Grote een manuscript op zijn schoot had liggen. Boeken behoorden dus tot de regalia van de keizer.⁷⁵ Dit toont nogmaals de status die boeken in het Karolingische rijk bezaten.

Ook de brieven van Lupus onderschrijven de schoonheid en het belang dat manuscripten werd toegekend. In de brieven is hij duidelijk bezorgd over hoe zijn boeken veilig vervoerd moesten worden. In brief 108 schreef hij aan Hincmar, aartsbisschop van Reims en tevens goede vriend van Lupus, dat hij bang was dat de schoonheid van het boek rovers zal aantrekken. Het betreft hier het boek *Collectanea* van Bede.⁷⁶ Hoewel de reden voor het opsturen niet geëxpliceerd wordt, is de kans aanwezig dat dit boek opgestuurd is om te laten kopiëren of om te bestuderen, zoals ook andere boeken die Lupus noemde in zijn brieven.⁷⁷ Dit duidt aan dat zelfs de ‘gebruiksboeken’, boeken die actief gebruikt werden voor studie, van aanzienlijke kwaliteit zijn. Ook zijn er verschillende brieven waarin Lupus schreef dat hij bepaalde boeken niet kon opsturen, omdat hij de bode niet vertrouwde of dat deze de boeken niet goed kon vervoeren.⁷⁸ Een ander voorbeeld waar de waarde van boeken wordt uitgedrukt is brief 5, waarin Lupus aan Einhard schreef dat hij het boek wat hij geleend had nog niet terug kon sturen, omdat de abt het van hem gestolen had.⁷⁹

De verluchting van boeken maakte ze dus tot waardevolle objecten. Hierdoor konden ze een belangrijke rol in de giftcultuur innemen. Ze hadden een hoge fiscale waarde waardoor ze binnen diplomatieke relaties gebruikt konden worden. Daarnaast waren het ook belangrijke statussymbolen die geassocieerd werden met het Karolingische hof en het Romeinse Keizerrijk.

Dedicatieminiaturen

In deze paragraaf staan dedicatieminiaturen centraal. De introductie van de dedicatieminiaturen wordt gezien als een van de belangrijkste innovaties die de verluchting van de Karolingers heeft gedaan.⁸⁰ Dedicatieminiaturen zijn kleine afbeeldingen, miniaturen, waarin de donateur het boek in kwestie presenteert aan de ontvanger. Dit is dus een symbolische voorstelling, gezien het in de toekomst speelt. De afbeeldingen zijn prominent

---

⁷⁵ Ibidem, 42.

⁷⁶ Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*, 126.

⁷⁷ In brief 35 van Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières* benoemt Lupus bijvoorbeeld dat hij aan Marcward of hij een boek van Suetonius wil opsturen zodat Lupus deze kan laten kopiëren. Soortgelijke verzoeking worden ook gedaan in brief 1, 87 en 100.

⁷⁸ Zie onder andere brief 8 en 35 in Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*.

⁷⁹ Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières*, 14-17.

⁸⁰ Robert G. Calkins, *Illuminated Manuscripts of the Middle Ages* (Verenigd Koninkrijk 1983) 116.

aanwezig in religieuze manuscripten. Deze boeken waren namelijk het meest voorkomend in het Karolingische rijk, dus is het aannemelijk dat in deze boeken ook de meeste dedicatieminiaturen voorkomen. Deze dedicatieminiaturen werden vaak gemaakt in opdracht van de donateur van het boek en beelden de overdracht van het boek uit. Zowel de donor als de ontvanger zijn vaak van hoge status en klasse. Het gaat vaak om mensen uit de elite zoals koningen en geestelijken.⁸¹

Deze dedicatieminiaturen, ook wel bekend als presentatieminiaturen, zijn een illustratie van de rol van boeken binnen de giftcultuur. Ze illustreren de relatie tussen de gever en ontvanger van een boek. Hun functie was het prestige van het boek te vergroten door het visueel versterken van de kracht en het prestige van de ontvanger en donateur.⁸² De relatie tussen de twee personen in kwestie wordt duidelijk weergegeven. Beide personen kijken vaak intens naar het boek en vaak grijpen ze het ook beide vast, wat aanduidt dat beide partijen profijt hebben bij deze overeenkomst. Wie de donor is en wie de ontvanger is, is afhankelijk van de aard van de gift. Wanneer een koning een gift presenteerde aan een bisschop, probeerde hij waarschijnlijk in de gunst te komen van de heilige die gebonden was aan het klooster van die bisschop. Wanneer een bisschop een boek presenteerde aan een koning, zocht hij hoogstwaarschijnlijk bescherming.

Deze tendensen zijn uit te leggen aan de hand van een voorbeeld. In de Eerste Bijbel van Karel de Kale, ook bekend als de Vivian-bijbel, zit op het einde van het boek een dedicatieminiatuur.⁸³ Hierop staat de donateur, een geestelijke, links in het midden van de pagina weergegeven. De ontvanger, Karel de Kale, is prominent op een troon in het midden van de pagina afgebeeld. Ook heeft hij een kroon op en een scepter vast. De donateur is letterlijk lager dan de ontvanger afgebeeld, wat een symbool kan zijn voor de ongelijke verhouding tussen de twee groepen. Toch hebben beide partijen baat bij deze onderhandeling. De monniken willen bescherming van Karel de Kale en bieden hem daarom dit boek aan. Boeken hebben om hun inhoud een belangrijke inhoudelijke functie vanwege de rol die ze hebben voor de geestelijken en het onderwijs, zoals uit het vorige hoofdstuk is gebleken. Dit maakt het boek als gift voor Karel de Kale relevant en belangrijk. Hij reikt zijn hand ook duidelijk naar het boek.⁸⁴ Het boek is dus dermate veel waard dat een koning, ondanks al zijn

---

⁸¹ Dit is het geval bij de Vivian-bijbel, maar het is ook terug te zien op de dedicatieminiatuur uit het Evangeliarium van Egmond en die uit het Leven van Sint Cuthbert.

⁸² Joyce Coleman, 'The first presentation miniature in an English-language Manuscript' in: Joyce Coleman, Mark Cruse en Kathryn A. Smith eds., *The Social life of Illumination: Manuscripts, Images, and Communities in the late Middle Ages* (Turnhout 2013) 403-437, aldaar 407.

⁸³ Calkins, *Illuminated Manuscripts* 116.

⁸⁴ Christopher de Hamel, *Illuminated Manuscripts*, 57.

rijkdom, reikend naar een boek is. Dit illustreert het belang dat boeken toegekend werd.

De dedicatieminiaturen zijn dus een goede illustratie van de rol van het boek binnen de giftcultuur. De afbeeldingen hadden een belangrijke rol in het vergroten van status voor zowel de ontvanger als, zij het in mindere mate, de donateur. Dit gaf boeken een belangrijke rol, omdat boeken zo expliciet gelinkt werden aan de status van de ontvanger. Daar komt bij dat boeken belangrijk genoeg bevonden werden om überhaupt afgebeeld te worden. Het feit dat dit enorm tijdrovend was, toont dit aan dat men er belang aan toekende.

Dit hoofdstuk liet zien wat de invloed van de uiterlijke kenmerken van de boeken was op het belang van boeken als gift. De verluchting illustreerde de economische waarde van de boeken. Deze beïnvloedde giften, omdat ze door hun kostbaarheid als waardige gift konden meedoen in de giftcultuur. Door hun uitgebreide verluchting waren ze genoeg geld waard om, als alternatief voor goud of andere juwelen, in de giftcultuur te functioneren.

Ook de dedicatieminiaturen beïnvloedden de positie van het boek als gift, ditmaal gaven ze het boek extra symbolische waarde. Ze gaven de donateur en ontvanger status toe door de manier waarop ze afgebeeld werden. Hiermee wordt er een expliciete link gecreëerd tussen boeken als gift en status. De tijd en moeite die de miniaturen gekost moeten hebben, laten ook zien dat deze boeken een degelijke status hadden als gift.

Conclusie

Deze bachelorscriptie vertrok vanuit een vraag naar hoe boeken in de Karolingische giftcultuur pasten aan de hand van briefwisselingen van Lupus van Ferrières en Alcuin van York. Eerst is de giftcultuur geduid, waar uitkwam dat er binnen deze cultuur sprake was van typische giften en groepen mensen die binnen deze giftcultuur opereerden. Ook waren er bepaalde kenmerken voor de giftcultuur. Het boek als gift kreeg vervolgens nieuwe betekenis door de invloed van de Karolingische Renaissance, die de plek van het boek in de samenleving verhief. Door boeken te bestuderen meende men dat ze dichterbij de goddelijke wijsheid konden komen en hierdoor kon men dus voor een verbetering in de samenleving zorgen. Daar kwam bij dat boeken, naast hun spirituele status, ook materiële waarde hadden. De rijke verluchting en dedicatieminiaturen gaven het boek namelijk een grote geldwaarde. Deze geldwaarde was vervolgens, naast een economisch middel, ook statusverheffend.

Boeken pasten zeker binnen de giftcultuur. Ze behoorden tot typische giften en circuleerden ook binnen de typische groepen van de giftcultuur. Dit werd onderschreven door bronnen die vaker informatie verschaffen over deze giftcultuur. Daarnaast opereerden boeken volgens de kenmerken uit de giftcultuur die ons bekend zijn. Ondanks al deze typische aspecten hadden boeken als gift toch ook een bijzondere positie binnen de giftcultuur. Ze belichaamden verschillende functies die hun positie als gift versterkten.

Aan de ene kant was er de spirituele dimensie van het boek als gift. De Karolingische Renaissance draaide op boeken en de studie van boeken. Door boeken als gift te gebruiken plaatste men zich in die ontwikkeling en hielp men de gemeenschap vooruit. Hierdoor had het geven van specifiek boeken een morele dimensie, men deed wat goeds voor de gemeenschap. Dit deed men vaak door boeken aan een klooster te doneren en in de hoop hier goddelijke hulp voor terug te krijgen. Hier was dus ook de wederkerigheid terug te zien evenals hoe boeken als gift te geven ook de donor een stap vooruit helpt. Het boekbezit, en in het verlengde de gift van boeken, was door de Karolingische Renaissance een intellectueel statusobject geworden. De brieven van Lupus en Alcuin onderschreven deze rol ook vaak in hun brieven. Aan de andere kant was er de economische waarde. De boeken die als gift gegeven werden, waren vaak zeer kostbare exemplaren. Dit was meerdere keren zichtbaar in de briefwisselingen, met name in de mate van bezorgdheid die Lupus over zijn boeken had. Door deze kostbaarheid en hun grote geldwaarde waren boeken dus ook goed inzetbaar in diplomatieke interacties en bij het in stand houden van patronagesystemen. Zoals eerder naar voren kwam waren boeken geld waard en medestanders te koop. Hiermee had het boek als

gift dus zowel intellectueel als religieus belang, maar was ook van groot economisch belang. Het boek paste dus binnen de giftcultuur van de Karolingers en had hier zelfs een bijzondere status in.

Het boek als gift is een onderwerp dat meer onderzoek nodig heeft. Boeken worden vaak in literatuur als typische gift genoemd, maar er wordt vrijwel nooit verder op ingegaan. Zelfs een van de toonaangevende werken, *Carolingians and the Written Word*, besteedt slechts een paar pagina's aan boeken als gift. Uit dit onderzoek blijkt echter dat boeken een bijzondere positie binnen de giftcultuur hadden vanwege hun veelzijdigheid en dit is iets wat nader onderzoek verdient. Dit onderzoek focust zich vooral op briefwisselingen; interessant vervolgonderzoek kan verricht worden aan de hand van de andere soorten tekstuele bronnen die benoemd zijn in hoofdstuk 1, zoals de poëzie. Hier kunnen vast meer interessante conclusies aangaande de giftcultuur verbonden worden.

We moeten gaan zien wat de toekomst voor nieuwe inzichten over boeken brengt. Voor mij rust nu slecht een slotwoord en hiervoor lijkt het mij passend om Lupus nog één keer aan het woord te laten. Ik eindig mijn scriptie met het einde van zijn briefwisseling in *The Letters of Lupus of Ferrières: 'Best wishes for your health, my dear and beloved friend; may you live long and grow in grace each day, and think kindly of me always.'*⁸⁵

---

⁸⁵ Regenos, *The Letters of Lupus of Ferrières* 150.

Literatuurlijst:

Primaire bronnen:

Allot, S., *Alcuin of York, c. A.D. 732 to 804: his life and letters* (York 1974).

Regenos, Graydon W., *The letters of Lupus of Ferrières* (Den Haag 1966).

Secundaire literatuur

Boone, M., *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek* (Gent 2007) 98-118.

Calkins, R. G., *Illuminated Manuscripts of the Middle Ages* (Verenigd Koninkrijk 1983).

Cheal, D. J., *The Gift Economy* (New York 1988).

Coleman, J., 'The first presentation miniature in an English-language Manuscript' in: J. Coleman, M. Cruse en K. A. Smith eds., *The Social life of Illumination: Manuscripts, Images, and Communities in the late Middle Ages* (Turnhout 2013) 403-437.

Contreni, J., 'The Carolingian Renaissance: education and literary culture' in: Rosamond McKitterick, , *The New Cambridge Medieval History II* (Cambridge 1995) 709-757.

Costambeys, M.; Innes, M. en MacLean S., *The Carolingian World* (Cambridge 2005) *The Carolingian World* (Cambridge 2005).

Curta, F., 'Merovingian and Carolingian Gift Giving', *Speculum*, 81:3 (Juli 2006) 671-699.

Duby, G., *The Early Growth of the European Economy, warriors and Peasants from the seventh to the twelfth Century*, trans. Howard B. Clarke (London 1974).

Ganz, D., 'Giving to God in the Mass' in: Wendy Davies and Paul Fouracre eds., *The languages of Gift in the Early Middle Ages* (Cambridge 2010) 18-32.

Gierson, P., 'Commerce in the Dark Ages: A Critique of the Evidence', in: *Transactions of the Royal Historical Society* 9 (1959) 123-140.

Gurevich, A. I., 'Wealth and Gift-Bestowal among the Ancient Scandinavians', *Scandinavia* 7 (1968) 126-138.

Hamel, de, C., *A History of Illuminated Manuscripts* (London 1997).

- Miller, William I., 'Gift, Scale, Payment, Raid: Case Studies in the Negotiation and Classification of Exchange in Medieval Iceland' *Speculum* 61 (1986) 18-50.
- McKitterick, R., *The Carolingians and the written word* (Cambridge 1989).
- Nelson, J., 'The settings of the gift in the reign of Charlemagne' in: Wendy Davies and Paul Fouracre eds., *The languages of Gift in the Early Middle Ages* (Cambridge 2010) 116-148.
- Noble, T., 'Lupus of Ferrières in His Carolingian Context', in: Alexander Murray, *After Rome's Fall: Narrators and Sources of Early Medieval History* (Toronto 1998) 232-250.
- Reed-Leal, A., 'Book-borrowing in the early Middle Ages: a case study of Servatus Lupus', *Library & -Information History* 36:3 (2020) 194-209.
- Soen, V., *Geschiedenis is een werkwoord: een inleiding tot historisch onderzoek* (Leuven 2016) 98-114.

Bijlage 1:

Naam	Totaal keer genoemd	Welke brieven	Overige opmerkingen
Marcward	14	Brief 5, 11, 28, 30, 33, 3	
Karel de Kale	9	Brief 22, 31, 37, 42, 46,	Koning van West-Francië 840/843-877
Louis (kanselier van Karel Eijl)	9	Brief 22, 23, 25, 36, 45,	Oude vriend van Lupus, vanaf 36 ook de abt van Saint Denis
Guenilo	8	Brief 28, 30, 33, 58, 69,	Vriend van Lupus en Marcward
Hincmar	8	Brief 44, 103, 104, 110,	Aartsbisschop van Sens
Ansbold	7	Brief 43, 48, 59, 72, 74,	Aartsbisschop van Rheims en vriend van Lupus
Einhard	5	Brief 33, 69, 83, 116, 11	Abt van Prüm in 860
Odulf	4	Brief 1, 2, 3, 4 en 5	Vrienden, ontzag
Pardulus	4	Brief 32, 47, 48, 58	Tegenstander met de cel van st. Josse
Emma	4	Brief 71, 72, 73, 79	Bisschop van Laon, vriend van Lupus en Hincmar
Hrabanus Maurus	3	Brief 2, 3 en 4	Vrouw van Einhard
Altuin	3	Brief 1, 5, 27	
Lodewijk de Vrome	3	Brief 8, 9, 10	
Koningin Judith	3	Brief 11, 42, 49	Koning van 814-840
Odo	3	Brief 11, 42, 49	Vrouw van Lodewijk
Glorius	3	Brief 106, 107, 121	Abt van Ferrières voor Lupus, lijken wel fella's te zijn
Adalhard	3	Brief 28, 29, 30	
Heribold	3	Brief 32, 35, 58	
Rathbert	3	Brief 24, 41, 97	De bisschop van Auxerre
Aldric	3	Brief 50, 51, 52	Abt van Corbie
Probus	2	Brief 1,7	
Reginb	2	Brief 8, 9	Gemeenschappelijke vriend met Altuin
Adalgaud	2	Brief 11, 12	Mogelijke broer van Lupus
Jonas	2	Brief 11, 21	Mogelijke broer van Lupus
Agius	2	Brief 20 24	
Hatto	2	Brief 21 24	
Odacre	2	Brief 27, 35	Opvolger Hrabanus als abt van Fulda
Hatto (monnik)	2	Brief 34, 39	0
Ratharius	2	Brief 35, 39	Monnik in Fulda, niet de abt
Amulus	2	Brief 35, 39	Monnik in Fulda
Vulfegisus	2	Brief 26, brief 40	0
Ivo	2	Brief 52, 64	Een monnik uit Ferrières
Ethelwulf	2	Brief 52, 90	Een monnik uit Ferrières maar dan rebels
Felix (kanselier van Ethelwulf)	2	Brief 84, 85	Koning van Engeland van 836-857
Guigmund	2	Brief 84, 85	Secretaris en kanselier van Ethelwulf
Hilduin	2	Brief 86, 87	Bisschop van York
Aldulf en Acaric	2	Brief 89, 90	Abt van St Maarten van Tours, St Germain-des-Prés en aartskapelaan van Karel de Kale
Folchric	2	Brief 99, 100	Monniken uit Ferrières
Bertcaud	2	Brief 30, 119	Bisschop van Troyes
Bun	1	Brief 5	
Immo	1	Brief 6	Opdrachtgever
Waldo	1	Brief 7	Goede vriend
Ebroin	1	Brief 13	Opdrachtgever
Lotharius	1	Brief 23	
Hugo	1	Brief 29	
Gerung	1	Brief 32	
Fucold	1	Brief 33	0
Guago (en zoon)	1	Brief 33	0
Egilbert	1	Brief 35	Neef van Lupus en familie van Marcward
Vivian	1	Brief 36	Krijgt Ferrières eventjes, verder onbekend
Usuard	1	Brief 39	0
Prudentius	1	Brief 40	0
Pepijn II	1	Brief 41	Bisschop van Troyes
Koningin Irmentrude	1	Brief 44	Koning van Aquitanië
Osmar	1	Brief 47	Vrouw van Karel de Kale
Almuric	1	Brief 53	Aartsbisschop van Tours in 837-846
Nithad	1	Brief 53	Aartsbisschop van Tours in 853-853
Rotramnus	1	Brief 58	de graaf van Trèves
Hilmerad	1	Brief 74	Monnik in Corbie
Gottschalk	1	Brief 74	Bisschop van Amiens
Altsig	1	Brief 80	Theoloog opgeleid in Fulda, buddies met Lupus
Paus Benedictus III	1	Brief 87	Abt van York
Herard	1	Brief 100	Paus van 855-858
Gerhard en Bertha	1	Brief 109	Aartsbisschop van Tours
Ado	1	Brief 110	hertog van Provence en dochter van de graaf van Sens
Arduic	1	Brief 110	Monnik en student van Lupus, later aartsbisschop van Vienne
Aeneas	1	Brief 114	Aartsbisschop van Besancon
Vulfad	1	Brief 122	Bisschop van Parijs
Erbrard	1	Brief 123	Geestelijke in Rheims
	1	Brief 133	Familie van Lupus